

Nováková, Ester

Dítě na plátně minulosti : tři poznámky k protektorátní historické próze pro mládež

Bohemica litteraria. 2021, vol. 24, iss. 1, pp. 70-89

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2021-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144261>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dítě na plátně minulosti: Tři poznámky k protektorátní historické próze pro mládež

Ester Nováková

st
u
d
i
e

ABSTRACT

The Child on the Canvas of the Past: Three Observations on the Protectorate Historical Prose for Children and Youth

The study focuses on historical fiction for children and young people written during the Protectorate period. It is based on an analysis of nine representative publications of the genre (by Jaroslav Janouch, Leontina Mašíňová, Vladimír Drnák, Marie Holková, Eduard Štorch, Josef Prchal, Vladimír Donát and Václav Fryček), answering three key questions: how the child and childhood are depicted in the mentioned texts, how history is conceived in them and to what extent periodic updates are reflected.

KEYWORDS

Literature for children and youth; historical prose; the Protectorate period; child and childhood; history; updates; analysis.

KLÍČOVÁ SLOVA

Literatura pro děti a mládež; historická próza; období protektorátu; dítě a dětství; historie; aktualizace; analýza.

Jednou z hlavních tendencí české literatury doby druhé světové války je návrat k tradicím, k jistotám domova, návrat k minulosti. Historická próza, odsunutá v předchozím období na periferii zájmu, získává význačné postavení, rozvíjí se

nejen kvantitativně, ale i kvalitativně. Tyto celonárodní tendence se nevyhnuly ani literatuře pro děti a mládež. Vzrůstá zájem o minulost a snaha seznámit s ní čtenáře, dominantní úlohu hrají přirozeně takové úseky českých dějin, které nějakým způsobem korespondují s aktuální společenskou situací, tedy momenty národního ohrožení, vítězství českých zbraní, doby uznání a věhlasu českých zemí na mezinárodním poli. Texty odkazující k národní minulosti hrají tak významnou mimoliterární úlohu, pomáhají načerpat z historie naději pro současné dny, zvláště pro mladého čtenáře plní také nezanedbatelnou roli osobně motivační.

Naším záměrem je soustředit se úžeji na tři otázky doprovázející protektorátní historickou prózu pro mládež: budeme se ptát, jaké je pojetí dětských postav v těchto dílech, jakou úlohu v nich hraje zobrazení historie a jaké aktualizace nabízela tato literatura soudobému dětskému recipientovi. Přitom se budeme zabývat pouze historickými příběhy v užším slova smyslu, stranou tedy ponecháváme např. adaptace starých látek, pověsti či texty výrazně tendující k uměleckonaučné literatuře. Pomíjíme rovněž životopisné romány, dobově úspěšný subžánr historické prózy¹ v četbě dospělých i dětí. Biografické knihy pro mládež se totiž od příběhové prózy s dětským hrdinou odlišují v mnoha významných aspektech: rozdílné je tu pojetí protagonisty (z logiky námětu dospělého, alespoň v převážné části textu), jiné jsou fabulační možnosti, zachycení doby i míra výchovného a kognitivního působení na čtenáře.

Vzdor výše zmíněnému protektorátnímu zájmu o tematizaci minulosti nelze v oblasti beletrie pro mládež mluvit o kvantitativně širokém proudu. Historické příběhy vykazující se jistou uměleckou kvalitou se vejdou do necelé desítky titulů. Na úvod je nutné si je alespoň ve stručnosti představit.

V čele autorských snah o původní příběhovou historickou prózu s dětským hrdinou stojí Jaroslav Janouch s románem *Pro čest a slávu* (JANOUC 1940), situovaným do období třicetileté války. Protagonistou, na počátku dvanáctiletým, v klíčových částech příběhu patnácti až šestnáctiletým, je osiřelý Jirka Záruba. Z rodného mlýna v Jeseníkách se jako švédský zajatec dostává v roce 1645 k Brnu a slouží Brňanům jako vyzvědač, později jako obránce města. Po Torsensonově porážce se Jirka vydává na cestu do Švédska, zavázán k nebezpečné pouti slibem daným umírajícím. Po řadě peripetií dosáhne svého cíle a šťastně se vrátí domů. Janouch sáhl po originální, málo využívané látce. Dobová kritika přitakává dobrodružnosti, dramatičnosti, živosti a spádu vyprávění, stejně jako

1) Teorii historické prózy se obsáhleji věnují v monografii *Český historický román v období protektorátu* (NOVÁKOVÁ 2012).

jeho jazykové úrovni, a vesměs chápe *Pro čest a slávu* jako „vzorovou“ knihu daného žánru.

Zkušená autorka knih pro mládež i historických románů pro dospělé Leontina Mašíňová vydává za okupace prózu *Tiší v zemi* (MAŠÍŇOVÁ 1940), zasazenou do raných počátků jednoty bratrské, tedy mezi léta 1457–1460. Hlavními dějišti příběhu jsou Domažlice, Kunvald a Praha. Děťští hrdinové prožívají spolu s dospělými dobové události, jako je volba Jiřího z Poděbrad králem, tajná shromáždění, přesídlení do bratrské obce. Děj je prostý a přímočarý, bez výraznějších dramatických momentů. Pozornost si zaslouží zejména vytríbená stylistická úroveň textu.

Vladimír Drnák se při tvorbě historické prózy *Za bílým půlkoněm* (DRNÁK 1941) inspiroval regionální pověstí o původu pardubického městského znaku, který si ve dvanáctém století vysloužil rytíř Ješek z Pardubic ve službách českého knížete a později krále Vladislava II. Ješkův životní příběh je ztvárněn od dětství až po zralou dospělost. Dramatický vrchol díla tvoří bitva o Milán, jíž se Čechové účastnili po boku císaře Fridricha Barbarossy.

Tendenci obracet se v době národního ohrožení k českým patronům prokazuje na půdě literatury pro děti svatováclavská povídka Marie Holkové *Tisíc tomu let* (HOLKOVÁ 1939). Holková rozhodně nevybočuje z průměru dobové realistické prózy pro mládež, ale její přístup k látce je přes všechn zcela tradiční příklon k známým historickým faktům a legendám přesto inovativní – a to právě v tom, že chce napsat skutečnou povídku, tedy ne ve svatováclavské látce obvyklé kronikářské či ryze legendistické líčení. Hlavní postavou knihy se stává chlapec Ptáče, otrok, kterého kníže Václav vykoupil a přijal do své družiny. Osudy a skutky knížete Václava, v průběhu zhruba posledního roku panovníkova života, tak čtenář poznává právě prostřednictvím dětského protagonisty.

Na počátku války vydává dvě historické prózy Eduard Štorch, vzápětí cenzurou umlčený. *O Děvín a Velehrad* (ŠTORCH 1939a) je románovou kronikou Velkomoravské říše. Její rozkvět a pád sledujeme ve spojitosti s osudy Čecha Česty, protagonista se stává pojítkem rušných historických událostí.

Útlejší prózu *Zastavený přívál* (ŠTORCH 1940a) založil Štorch na nerozsáhlých zmínkách německých kronikářů líčících neúspěšný francký vpád na naše území v roce 805. Oproti románu *O Děvín a Velehrad* je text očividněji zaměřen na dětského recipienta, z hromadných scén výrazněji vystupuje postava dospívající dívky.

Na pole historického příběhu se vydal i Josef Prchal prózou *Nerovný boj* (PRCHAL 1942). Děj je soustředěn do okolí hradu Žleby v letech 1387–1388.

Protagonistou je šestnáctiletý myslivcův syn Václav, vypravěč však obsáhle sleduje i osudy jiných, dospělých postav. Dospívající hrdina se zaplétá do osudů šlechtické rodiny, které vyvrcholí bojem urozeného pána s králem.

Méně obsáhlý dobrodružný román pro recipienty staršího školního věku vydává Vladimír Donát. *Zrádný nápoj* (DONÁT 1941) využívá atmosféru rudolfínské Prahy. Čtrnáctiletý protagonista se pohybuje v tajných chodbách starých domů, alchymistických laboratořích i na císařském dvoře, kde pomáhá rozluštit téměř detektivní zápletku.

Formálně náročnějším textem je román Václava Fryčka *Záhadný mincíř* (FRYČEK 1939), odehrávající se v době mládí Karla IV. Protagonistou je jeho francouzský přítel Damien de Rosiers, vždy věrně hájící zájmy panovníka a Blanky z Valois. Příběh s detektivní zápletkou a milostným motivem se poněkud vzdaluje dětskému čtenáři komplikovaností syžetu i absencí referenčního hrdiny (všechny postavy jsou dospělé).

1. Obraz dítěte

Jaroslav Janouch přichází s hrdinou dětským pouze datem narození. Jirka už ve dvanácti letech samostatně řídí mlýn a hospodářství, je to „muž, na něhož je spolehnutí“. Se vším si poradí, zdá se, že mentálně ani fyzicky není svým věkem nijak limitován. Má stále dobrou mysl, je plný optimismu a naděje (spánkem spravedlivých usne i před vlastní popravou), je zdvořilý, ale hrdý, vždy věrný povinnosti a danému slovu. Z tradičních dětských rysů je mu přisuzována pouze jistá nerozvážnost, s níž se vrhá do nebezpečí (statečné riskování se mu však vždy vyplatí), a rychlost, s níž zapomíná na smutné události. Oblíbeným motivem doprovázejícím dětskou postavu – a také zvyšujícím její atraktivnost pro dětského čtenáře – je vztah ke zvířeti (inteligentní pes ovšem patří Jirkovu jinošskému příteli, a přestože hrdinům několikrát zásadně pomůže, hraje v příběhu spíše epizodní roli). Jirka je vzorovým hrdinou s ideálními vlastnostmi. Jeho profil se stal v podstatě jedinou slabinou jinak nadprůměrného románu, na kterou upozornila i dobová kritika. Srov. názor Vladimíra Pazourka: „[...] chybně sahá po chlapecké figurce a obdarovává ji vlastnostmi a rozumem nadskutečných hrdinů“ (PAZOUREK 1942), nebo Vojtěcha Zelinky, jenž upozorňuje na malou věrohodnost psychologickou: „Jistě nelze se v historické beletrii asi obejít už s některými konvencemi jak v dějovém plánu, tak v charakteristice [...]. Ale náhradou za to měl být v rozboru vnitřního života hlavního hrdiny

pronikavěji osvětlen onen věčně lidský, po staletí neměnný základ chlapecké rytířskosti“ (ZELINKA 1941: 250). Lícem jistě státnosti a hyperbolizované dokonalosti protagonisty je ovšem váha, kterou Janouch jemu (i dalším nedospělým postavám příběhu) připisuje. Dítě je v jeho podání skutečně celým člověkem, nejen z hlediska své lidské hodnoty, ale právě i svých schopností a názorů. Přestože je Jirka ochoten uznávat autority, je rovnocenným partnerem dospělých, nejen ze svého pohledu, ale i z jejich (zcela vážně ho bere čeleď, kterou jako hospodář najímá, stará babička, s níž zpočátku žije, spoléhá na jeho úsudek více než na svůj apod.). Dětský hrdina rozhoduje samostatně o svém životě, sám plánuje a volí cíle – přičemž historická doba, v níž žije, činí tuto samostatnost méně nemyslitelnou, než by tomu bylo v moderních kulisách.

Obraz dítěte u ostatních autorů je od Janoucha zásadně odlišný, každý z nich ovšem uplatňuje svůj osobitý přístup. Lze říci, že opačné pojetí dětské postavy představuje Leontina Mašínová. Její děti jsou skutečně dětmi, s vlastními starostmi i radostmi, nepřestávají jimi být ani v těch nejzávažnějších okamžicích (bratrské společenství je vystaveno nebezpečí prozrazení a pronásledování). Spoléhají také na vedení, pomoc, radu a ochranu dospělých. Věrohodná dětská psychologie je základní devizou Mašínové – přesvědčivě dokáže zachytit např. nadšení protagonisty Prokopa, který si poprvé může pozvat domů vzácného hosta a jako „domácí pán“ ho uctít, nebo naivitu chlapců, kteří se vydávají na dlouhou pěší cestu takřka bez zásob. Typicky „dětským motivem“ je zde opět vztah ke zvířeti, psu. Mašínová se také snaží zachytit dětskou postavu v procesu dospívání. Prokop roste nejen přibývajícímí měsíci, ale především vahou zodpovědnosti od okamžiku, kdy je zasvěcen do záležitostí dospělých, kdy začne navštěvovat tajná shromáždění a začne si být vědom, že je členem společenství víry. Stává se přemýšlivějším, uvědomělejším a schopným sebereflexe.

Drnákův Ješek je dítětem jen v několika počátečních kapitolách knihy. Dětství je zde nahlíženo jako doba příprav na budoucí život – chlapec se zajímá o dění ve své zemi i mimo ni, touží jednou vyrazit do světa a stát se proslulým. Výraznou ctižádost, která by mohla přinést i negativní plody, usměrňuje výchova a příklad dospělých, zejména rodičů a poustevníka Heřmana, chlapcova rádce a učitele. Nosně nastíněn – a bohužel nedostatečně rozpracován – je motiv Ješkova vztahu s otcem. Je líčen se zřetelem k historické realitě – otec je nepochybnitelným pánem rodiny, rozhoduje o jejích členech, je přísný a náročný. Přes vnější patriarchální chlad je však zřejmé, že své děti miluje a houževnatě pracuje právě proto, aby se měly lépe. Ješek jeho roli uznává, vzhlíží k němu a otec pro něj i v dospělosti zůstává vzorem čestného a dobrého člověka. Otec

Ješka učí i lásce ke zvířatům, Ješek si vybuduje zvláště silný vztah ke koním (o něž později pečuje na knížecím dvoře) a k přírodě vůbec. Nelze ovšem mluvit o psychologicky propracované postavě, Drnák spíše povrchně, ač vypravěčsky obratně, setrvává u tradičního zobrazení „zdravého mládí“.

Zatímco Drnák usiloval o jistou dobovou atmosféru, která se přirozeně promítá i do rodinného a společenského uspořádání, pro Marii Holkovou jsou dětské postavy „nezralými mláďaty“ její vlastní současnosti. Třináctiletý protagonista (jak uvedl v recenzi Eduard Štorch, „neživotná postava sentimentálně idealizovaná“; ŠTORCH 1939b) a jeho stejně stará kamarádka jsou líčeni jako infantilní děti, které si mnohdy neuvědomují ani základní životní souvislosti (např. že coby otroci budou někomu prodáni). Chlapec Ptáče je upnutý na dospělé, jedná pouze na jejich výzvu či příkaz, pokud se pustí do nějakého vlastního podniku (jako je útěk od otrokáře), plán kvůli své až neuvěřitelné naivitě záhy selže. Dětská postava je bez psychologie, zřetelněji vystupuje pouze chlapcův bezmezný obdiv ke knížeti Václavovi a jeho vztah ke kamarádce. Kladné dospělé postavy se pak chovají k Ptáčeti jako k bezmocnému modernímu dítěti – třináctiletý (!) hoch se např. teprve přibližuje ke koním a „zatím“ na nich nesmí jezdit.

Historicky věrohodnější je zobrazení dětských hrdinů perem Eduarda Štorcha. Román *O Děvín a Velehrad* sleduje protagonistu (který je přímým vypravěčem) od dětství po stáří, zřetelnější „dětské“ epizody jsou vázány na dobu, kdy je Čestovi zhruba čtrnáct let. Přestože Štorch přichází v románu s novým tématem, proměnou náboženského smýšlení jednotlivce i celé společnosti, obvykle opomíjenou psychologickou charakteristiku postav neposiluje (Česta tedy např. v raném mládí konvertuje ke křesťanství, motivace je však v podstatě neznámá). Jako hoch je spíše pozorovatelem dění, když kmen bojuje s nepřitelem, s napětím poslouchá novinky a zajímá se i o širší politické souvislosti. Jeho role je však rolí dítěte, byť „dobově“ samostatného – vojenské družině dělá průvodce krajinou, předá zprávu nebo sbírá vystřelené šípy, náročnějším výzvám však nemusí čelit. Povrchní charakteristika představuje chlapce bystrého, odvážného a rychle zapomínajícího na smutek.

Zastavený příval přináší jisté novum: „Neunikne nám, že v centru dění je tentokrát dívčí postava [...]. Máme tedy před sebou pokus o román s dívčí hrdinkou, který v době vzniku tohoto dílka se utápěl v sentimentálních a umělecky pokleslých rovinách. Štorchova próza však náležela bezesporu k těm nemnoha dílům výjimečné hodnoty. V rámci žánru by měla patřit k mezníkům, odkud se začíná odvíjet umělecká kvalita. V dějinách literatury pro mládež byl však opomíjen, ač by mu patřilo stejné výsluní zájmu, jakého se dostávalo *Robinsonce*

Marie Majerové, která vyšla ve stejném roce jako tento Štorchův příběh“ (VLAŠÍNOVÁ 2000b:140). Volba dívčí protagonistky pro dobrodružný historický příběh je skutečně novátorská, vítané je i ztvárnění dívčího příběhu bez schematického sentimentu. O tvrzení Drahomíry Vlašínové, že kniha patří k vývojovým mezníkům, by se však už dalo polemizovat. Především: Radislava je sice postavou, která vystupuje z příběhu nejzřetelněji a můžeme ji tedy nazývat protagonistkou, i tak jí však není věnována převaha textového prostoru. Štorchovi jde spíše o zachycení vzrušené doby, s velkou pozorností líčí hromadné scény jednání a bojů s Franky, v nichž vystupuje množství více i méně důležitých postav. Radislavina linie je spíše doplňkem obsáhlejší linie druhé, hrdinka není ústřední osobou, kolem níž je děj soustředěn. Rovněž její charakteristika je převážně přímá a značně zjednodušená. Šestnáctiletá Radislava je svými současníky vnímána jako dívka na vdávání (francký hrabě ji dokonce požádá o ruku a příběh končí zřetelným náznakem rozvíjejícího se milostného vztahu mezi ní a mladým vyslancem z kmene Luticů), zároveň je však tato z dobového hlediska dospělá mladá žena líčena jako v lecčems naivní dítě. Je sice obratná a odvážná, spoléhá na své schopnosti i důvěrnou znalost kraje, chová se však mnohdy dětinsky (např. neopatrně prozradí nepřátelům tajnou stezku k hájenému opevnění), dostává se tak do nesnází, z nichž jí musejí pomáhat ostatní. Značně schematicky zachycuje Štorch její mladistvost: projevuje se snadností, s jakou hází za hlavu problémy a smutky, a neustálým veselým zpěvem a poskakováním. Dětskost je zdůrazňována i v motivu blízkého vztahu se zvířaty (poloochočeným medvědem a veverkou). Poněkud zraleji působí její cit k otci nebo blízký vztah k domovu. Celková charakteristika protagonistky je tedy nevyvážená a Štorch se nevyhnul ani idealizaci: ahistoricky vyznívá třeba snaha Radislavy a jejího dětského přítele o záchranu nepřátel z přírodní pasti (srov. recenzní postřeh Dominika Filipa – FILIP 1941: 54).

Ve Štorchově *Zastaveném přívalu* hraje významnou roli příroda. Nejinak je tomu i v díle Josefa Prchala, autora přírodní prózy, který historickým příběhem vybočil ze své dosavadní tematické linie. Protagonista Václav až vášnivě miluje přírodu, zejména řeku. Vztah k přírodě je ve shodě s dobou (nejen s epochou fabule, ale i s dobou vzniku textu) utilitární, chlapec-syn myslivce tedy rád chodí s otcem na lov a kruté pronásledování divokých zvířat, která nepřinášejí člověku přímý užitek, je samozřejmostí, na druhé straně však nezištně zachraňuje ryby uvízlé na mělčině a přátelí se s poloochočeným kánětem. Je charakterizován jako schopný, odvážný a čestný, zůstává ovšem plochou postavou až do bodu životního zlomu. Neznámý útočník ho postřelí, Václav se ocitá na hranici smr-

ti a zdravotní následky zranění si nese až do konce příběhu. Máme tedy před sebou dobově ojedinělý pokus o zachycení dětského hrdiny s handicapem, a to takovým, který nedospěje k jednoznačnému happy endu. Václav, který stále naráží na limity svého podlomeného zdraví, rozvíjí pokoru a sebeovládání, hlouběji se zamýšlí nad některými životními aspekty a prokazuje velkou vůli k plnohodnotnému životu. K přicházející dospělosti patří i motiv první lásky, dalším zlomovým momentem je pak účast v boji (Václav se zařadí k obráncům hradu svého šlechtického pána). Prchalův román pracuje poměrně obsáhle i s postavami dospělých, nahlíží do jejich myšlenek a motivací, odhaluje jejich vztah ke skutečnosti i k protagonistovi osobně. Vypravěč tak dětskému recipientovi nabízí vhled do vnitřního světa dospělých. Rodina, k níž má Václav úzký vztah, je soudržná a zcela moderního typu, vládne v ní demokratický model výchovy a vztahy mezi rodiči a synem jsou idylické.

S věrohodným portrétem dítěte se ve své próze příliš nezdržoval Vladimír Donát. Křištof je pouze zjednodušenou dětskou figurkou, bez explicitního uvedení stáří by se čtenář jeho věku jen těžko dohádával. Je to opět plod moderní, nikoli historické doby – ve čtrnácti letech je ještě natolik dítětem, že při přepadení rodného statku lupiči ho ani nenapadne přispět jakoukoli pomocí rodičům, pouze v panice uteče a teprve poté se zmůže na přivolání pomoci. Vystupuje jako neaktivní postava podléhající vůli dospělých. Sám se sice zaplete do několika nebezpečných situací (např. odslechne poradu spiklenců), vždy je to však souhrou náhod. Jeho vnitřní život neznáme a lze o něm s úspěchem pochybovat (po vyvraždění celé rodiny a dalších členů domácnosti sice zapláče, jinak na něm však tento traumatický incident nezanechá žádné stopy a protagonista si na něj povytce ani nevzpomene). Vzorem dětskému čtenáři se má stát svou zvědavostí a touhou po vědeckém poznání, ke ztotožnění recipienta s touto matnou postavou však stěží může dojít – je pouze pojátkem rušného děje.

V neprávem zapadlém historickém románě² Václav Fryček užívá přímého vypravěče – protagonista (zřejmě už ve stáří) vzpomíná na události svého života. Jeho dětským létům je přitom věnována pouze nepatrná pozornost a nemají žádný dopad na vývoj hrdiny ani na události děje, proto v tomto díle není možné se na charakteristiku dětské postavy zaměřit.

2) *Záhadný mincíř* zaujal kritiku i čtenáře. Srov.: „Kniha získala cenu Masarykova lidového ústavu k dvacátému výročí Československé republiky. Byla jedinou knihou, která k tomuto výročí dostala cenu. V moravské anketě Lidových novin byl v roce 1940 ‚Záhadný mincíř‘ postaven do desítky nejlepších knih vedle Nerudových Básní a Vančurových Obrazů z dějin národa českého“ (SOBOTKOVÁ 1998: 17).

Dětské postavy ve všech analyzovaných prózách jsou představeny chápajícím, ale dospělým pohledem. Příznačné je, že ve dvou případech, kdy je hlavní postava zároveň vypravěčem díla (Fryček, Štorch – *O Děvín a Velehrad*), se jedná zase o vyprávění dospělého, který pouze vzpomíná na léta dětství a mládí. Přesto můžeme v uchopení dětské postavy vysledovat značné rozdíly, škála autorského pojetí sahá od prezentace dítěte jako společensky zcela plnohodnotného jedince, bez překážek fungujícího ve světě dospělých (Janouch), přes model dětství, omezeného přirozenými limity, ovšem dětství v souladu s historickou dobou poměrně samostatného, které na hrdiny klade už jisté nároky a vede je k rychlejšímu vyžívání (Mašínová, Drnák, Štorch, Prchal), až po modernizační, anachronický náhled na dítě jako nezralého a infantilního tvora (především Holková, ale také Donát).

Psychologickému portrétu dítěte většinou není věnována širší pozornost, postavy jsou představovány zjednodušeně, přímou nebo zcela jednoznačně vyznívající nepřímou charakteristikou. Nejvěrohodnější náhled do dětského prožívání přináší Leontina Mašínová. Všechny postavy jsou jednoznačně kladné, a pokud podléhají vývoji (Mašínová, Prchal, částečně Drnák, i když jeho protagonista absolvuje spíše skok do dospělosti, než že by byl sledován v procesu dozrávání), je to pouze vývoj k plnému rozvinutí kladného potenciálu. Individuální rysy u dětských postav sledujeme řídce, častěji se autoři uchylují ke stereotypnímu zobrazení dětství jako v podstatě šťastného a bezproblémového období (přičemž příliš nerozlišují skutečný věk dítěte). Přestože tedy protagonisté prožívají stres a nebezpečí, nebo mají za sebou vyloženě traumatizující minulost (vyvraždění rodiny u Donáta, úděl sirotka a otroka u Holkové), nezanechává to na jejich psychické rovnováze stopy – častokrát je zdůrazněno, že nedospělí rychle zapomínají na smutek a tragické události snadno hází za hlavu. Jistou výjimkou je opět Mašínová (její protagonista Prokop, chudobný vesnický outsider týraný otcem, po změně zázemí k lepšímu viditelně pookřívá, osobnostně se rozvíjí a je si vědom rozdílu mezi svým bývalým a současným životem) a částečně Prchal (zdravotní handicap protagonistu trvale limituje, přes velkou vůli k životu je si svého omezení stále bolestně vědom). Dětské postavy jsou obvykle v těsném spojení s dospělými, podstatné je rodinné zázemí, pokud chybí, dítě se upíná k jinému dospělému. Výjimku zde opět tvoří Janouch, do jisté míry Štorch (jeho Čestek z románu *O Děvín a Velehrad* je si vědom zejména vazby rodové, po otcově smrti rodinu opouští a jeho vazby k „náhradním vychovatelům“ jsou o něco volnější). Jako „typicky dětský“ motiv, cílící zároveň ke zvýšení čtenářské atraktivity, bývá užít vztah protagonisty

ke zvířeti nebo jeho obliba přírody jako otevřeného prostoru evokujícího volnost snů i činů.

Všechny sledované prózy jsou založeny na realistickém vyprávěcím postupu a rozvíjejí prvky dobrodružné literatury – akcentaci děje, napětí, překonávání nebezpečných překážek, popř. odhalování tajemství. Toto žánrové zabarvení³ do značné míry legitimizuje menší psychologickou propracovanost postav (v dobrodružné literatuře postavy přirozeně slouží ději, nikoli naopak). S výjimkou románu Marie Holkové se protektorátní historické prózy pro mládež vyhnuly schematickému sentimentu, ohrožujícímu dětskou literaturu, což je hodno zásadního ocenění (zvláštní pozornost přitom zasluhuje Eduard Štorch, přicházející s nelaciným příběhem s dívčí hrdinkou, přestože definici žánru ještě zcela nenaplnuje).

2. Historie v dětském příběhu

S tvrdou každodenností prostých lidí v časech třicetileté války seznamuje Janouch prostřednictvím líčení života hlavního hrdiny a dalších postav. Představuje strach obyvatelstva o život a zázemí, švédské rabování a vypalování vesnic, starosti o holé přežití. Obraz doby zachycuje přesvědčivě, s citem pro detail a atmosféru prostoru popisuje život na moravské vsi i barokní Brno. Právě do rozsáhlé brněnské epizody zapojuje pasáže historického výkladu, které však vzhledem k úzkému propojení s akčním dějem neruší, podrží zájem čtenáře a přinesou mu i nemalé historické vědomosti. Ačkoli „kladnou stranou“ jsou v románu pochopitelně vlastenecky smýšlející Češi (přesněji Moravané) a jejich spojenci, Janouch nerozvrhuje světla a stíny schematicky jednoznačně. Naopak upozorňuje, že v každém národě se najdou lidé dobří (srov. např. postavu švédského markytána, Jirkova ochránce) i zlí (nečestný český pobuda, jemuž musí protagonista opakovaně čelit). Kdo se přiklonil na špatnou stranu, má možnost sebereflexe a nápravy – tento motiv je klíčový zejména pro postavu českého plukovníka Stirna-Půhonického, který se ze zjištěných důvodů přidal ke Švédům. Janouch zdůrazňuje dobovou rytířskost, šlechtnost k nepříteli (historicky

3) Dobrodružnost bývá poměrně hojným, samozřejmě však nikoli nezbytným příznakem historické prózy obecně – např. právě v období protektorátu je v literatuře pro dospělé výrazně zastoupena linie románu lyrickopsychologického, který dobrodružnost zřetelně upozaduje. V tvorbě pro mládež je však situace odlišná. Dobrodružnost je mimo jiné atraktivizačním momentem, který poutá zájem dětského recipienta – vychází vstříc potřebám a preferencím dítěte staršího školního věku a pomáhá překonat mnohdy pouze pomyslnou propast mezi moderním čtenářem a postavami a příběhy časově odlehlymi.

existující, ale pochopitelně často i porušovanou). Protagonista Jirka nejen aktivně zasahuje do osudů dalších postav (pomůže např. s návratem Stirnovy rodiny do vlasti), ale doslova vstoupí i do dějin. Stává se nenahraditelným vyzvědačem ve švédském táboře a poté platným obhájcem Brna, sám plukovník de Souches ho označuje za hrdinu, který má zásadní podíl na úspěšné obraně města.

Jak vyplývá už z předchozí analýzy, ostatní sledovaní autoři zdaleka nepojímají dětskou úlohu v dějinách tak velkoryse. Hrdinové Leontiny Mašínové do událostí, které je přerůstají, nijak nezasáhnou, přestože se o to pokusí – dva chlapci se vypraví z Kunvaldu do Prahy, aby se u krále Jiřího přimluvili za jednotu bratrskou. Jsou sice (poněkud idealizovaně) králem vládně přijati, jejich poselství se však ukáže marným, protože Jiřík je nucen řídit se politickými zřeteli. Pouť do Prahy a její závěr tak dětským hrdinům přináší jen osobní zkušenost a vyvrání. Mašínová seznamuje čtenáře prioritně s dějinami husitského hnutí, a to formou vzpomínek táboritských pamětníků. Zastává jasné reformačně-konfesijní stanovisko, ve vyhraněném evangelickém duchu jsou české dějiny jednostranně vykládány (v protektorátní době překvapivě zazní kupříkladu tvrdý odsudek Karla IV., nepřiliš kladně je hodnocen i Ladislav Pohrobek, naopak husité jsou nekriticky adorováni). Přitom důležité obrysy událostí přímo zasahujících do děje románu jsou často dosti matné: „[...] mluví se např. o tom, jak pan podkomoří Bartoš z Valečova pronásleduje jinověrce, ale čtenář se nikde nedozví proč; mluví se o tom, že utrakvistické husitství nedostačuje a nevyhovuje, ale autorka by to měla ukázat na průkazných příkladech. Bratrské rodiny se stěhují z Domažlic, ale autorka neukázala, jak jim opravdu hrozí nebezpečí, a jaké. [...] A kromě toho se spisovatelka neuvarovala jedné chyby, obvyklé u autorů, kteří chtějí demonstrovat nějakou apriorní konfesijní tezi: na jedné straně mnoho světla, na druhé mnoho stínu“ (TICHÝ 1941). Představa o historické době, kterou si dětští čtenáři mohou na základě románu vytvořit, je tedy značně mlhavá – je jasně řečeno, že pravda je na straně hrdinů, není však jasné, o jakou pravdu vlastně jde.

Drnákův Ješek z Pardubic se aktivně zajímá o dobové i starší historické události, prostřednictvím vyprávění poustevníka Heřmana se čtenář dozvídá např. epizody z křížácké výpravy. Do dějin však Ješek vstupuje až jako dospělý muž, a to nijak výrazně. Je spolehlivý, udatný a naprosto oddaný českému panovníkovi, je však stále jedním z celku podobně loajálních družiníků, nijak mimořádně nad ně nevynikne. Zvláště druhá část prózy *Za bílým půlkoněm* přechází až k formě beletrizovaných dějin, v jejichž proudu, soustředěném kolem činů Vladislava II., se postava protagonisty pouze občas vynoří.

Marie Holková zapojila vedle realistické linie příběhu (osudu chlapce Ptáčete) do své knihy i paralelní linii legendární. Nejčastěji formou vyprávění vedlejších postav zvidavému Ptáčeti ji naplňuje volné řazení převážně legendárních motivů ze života svatého Václava a až popularizační pasáže o významném úseku českých dějin. Holková usiluje rovněž o zachycení každodenního života prostých lidí v podhradí, představuje oděvy, prostor staré Prahy i knížecího sídla, vzhledem k idealizovaně sentimentálnímu nádechu však i tyto dobové detaily postrádají plnou věrohodnost. Linie legendistická a realistická nejsou rovněž kompozičně skloubeny, jejich pouhá koexistence tak brání vytvoření zřetelné představy o popisované době. Dětský protagonista je především pasivním účastníkem historického dění, do důležitých událostí je zapojen pouze jako pozorovatel nebo nevýznamný pomocník (jako když je např. vyzván, aby provázel knížete Václava a Podivena na bohubilé noční výpravě). Chlapec se ocitá v soukolí činů dospělých do té míry, že za to zaplatí životem – po zavraždění knížete Václava se pokusí odjet z Boleslavi do Prahy, aby varoval Václavovy přátele a spojence, je však hned na nádvoří hradiště zabit. Smrt dětského protagonisty, v literatuře pro mládež nepřilíš tradiční, není do textu organicky včleněna, přichází nepřipraveně a působí spíše jako autorské východisko z fabulační nouze.

Pro Eduarda Štorcha je popularizace českých dějin hlavní ambicí. Tomuto cíli slouží i postavy jeho děl. Román *O Děvin a Velehrad* představuje především pokus o zachycení mnohostrunných dějin Velké Moravy, protagonista, zejména v dětském věku, do nich nijak zásadněji nezasahuje. Dějiny jsou nazírány především jako neustálé srážky českého (slovanského) a německého elementu, přičemž vypravěčovy sympatie jsou samozřejmě jednoznačně na české straně. Oživený pohled, tentokrát do krátkého časového úseku, představuje i *Zastavený příval*. Zde se Štorch vedle tzv. velkých dějin soustřeďuje i na dějiny každodennosti, představuje obvyklý život ve staroslovanském domě, válečnou organizaci hradiště nebo válečnou taktiku. Dospívající protagonistka do historických událostí nevstupuje, svou odvahou a odhodláním však dává příklad dospělým – jak nás přesvědčuje drobná, ale důležitá epizoda, v níž se dívka vrhá na pomoc kmenovému vůdci, beznadějně tísněnému nepříteli, a přestože je sama vzápětí z boje vyřazena a nic tedy nevykoná, strhne k činu váhající válečníky.

Román Josefa Prchala působí kromě vnějších historických rekvizit současným dojmem, podílí se na tom zejména vykreslení postav jako moderních lidí (o anachronicky demokratických rodinných vztazích už byla řeč). Dějinné souvislosti jsou prezentovány promluvami a myšlenkami dospělých postav, většinou v nepřítomnosti hlavního hrdiny. Širší historický obraz se otevírá až v poslední části

knihy, kdy dojde k obléhání žlebského hradu vojsky Václava IV. Vypravěč seznamuje čtenáře s válečnou situací prostých lidí v přilehlé vsi i s vojenskými útoky a taktikou, přičemž se nevyhýbá popisu davových scén. Jak už bylo uvedeno, v boji protagonista (stejně jako vedlejší postava jeho soka-panoše) plně dospívá. V závěru celého příběhu také poprvé vystupuje jako výrazně aktivní postava, přijímající zásadní zodpovědnost – na pánův příkaz pomůže k útěku ze ztraceného hradu jeho manželce a dceři a poté je doprovází na další cestě do bezpečí. Z dovětku se pak dovídáme, že se mladý hrdina musí dlouho skrývat a do rodné myslivny se vrací inkognito až po letech, v nichž marně usiloval o propuštění rytíře Markvarta ze žaláře. Protagonista tedy do jisté míry ovlivnil průběh historie (zabránil zajetí Markvartovy rodiny), historie však také zásadně ovlivnila jeho osud.

Vladimír Donát představuje rudolfínskou dobu rozsáhlými výkladovými pasážemi i v dialozích postav dospělých, soustřeďuje se přitom zejména na představení historických osobností spojených s Prahou a císařským dvorem. Těchto vedlejších postav, charakterizovaných jmény a nezřídka i úryvky životních příběhů, je vzhledem k omezenému rozsahu prózy poměrně mnoho, zatímco dětský protagonista se v řadě kapitol ani neobjeví. Dobrodružnost příběhu vyžaduje, aby se hrdina podílel na řešení zápletky – spiknutí proti císaři Rudolfovi tedy Křištof odhaluje „společně“ se svým ochráncem Tadeášem Hájkem z Hájku a zanechá tak vlastně i stopu v dějinách. Závažnost jeho úlohy je však pouze „autorsky chtěná“, není motivována žádnými mimořádnými kvalitami chlapce, nýbrž náhodou nebo pragmatickým zásahem dospělých (např. pan z Hájku volí Křištofa za pomocníka při odhalování alchymistického podvodu proto, že chlapec má drobnější postavu než dospělý a lze ho tedy nenápadně ukrýt v místnosti).

Velkou část románu Václava Fryčka tvoří historické pasáže. Jsou sice předávány přímým vypravěčem, účastníkem vojenských tažení i diplomatických cest, což přináší větší barvitost a autenticitu, populárně naučný aspekt je však silný. „Jednajících osob je tu nesmírné množství. Student i učitel jich zná dost z historie, tomu je to lehké a zábavné, děti [...] to budou přeskakovat. Dospělý bude také dobře snášet lehkost, s jakou se autor přenáší přes historické události. On umí domyslet. Dítěti to prostě ujde“ (FILIP 1939: 127–128). Někdy značné množství, jindy naopak nedostatek věcných informací znesnadňuje dětskému recipientovi pochopení souvislostí, a tedy i historické poučení. Jak ovšem uvádí Dominik Filip, „tyto námitky se týkají jen četby dětí, kniha jako historický román je cenná“ (IBID.: 128). Ocenit lze například nepřímou charakteristiku vedlejších postav, především Karla IV. a jeho choti – jsou představeni kladně, ale

nikoli černobíle. Ústřední zápleтка knihy, pátrání po záhadném minciři, který padělá české groše a ohrožuje pověst českého obchodu v celé Evropě, vychází ze znalosti historických pramenů.

Všichni uvedení autoři se snaží plně využít informativní potenciál historického příběhu, dětským recipientům předat dostatek faktů o příslušné době a zakončit v nich její obraz. Vedle pobavení z dobrodružného příběhu si tedy mají čtenáři odnést i nenásilně osvojené znalosti.

Protagonisté jsou zasazeni do proudu historických událostí, čelí realitě bojů a válek nebo politických problémů a intrik, jejich vlastní životní peripetie přímo vyrůstají z okolností doby. Kromě přímého prožívání dějinných událostí jsou protagonisté – a s nimi i čtenáři – s dějinami seznamováni formou vyprávění dalších postav, zpravidla přímých pamětníků, zapojen však bývá i beletrizovaný dějepisný výklad. O detailnější přiblížení historických reálií usiluje zejména Janouch, Štorch a Fryček, méně úspěšně se o ně pokouší Holková.

Ideové vyznění se často opírá o přítomnost výjimečné historické osobnosti, která vtiskla celé době pečeť svých kvalit: u Štorcha jsou to první doložení čeští hrdinové (*Zastavený příval*) či panovníci Velké Moravy a Konstantin s Metodějem (*O Děvín a Velehrad*), u Holkové svatý Václav, u Drnáka idealizovaný Vladislav II., Karel IV. u Fryčka a u Donáta císař Rudolf Habsburský, který sám o sobě sice není příliš příkladnou osobností, ale učinil z Prahy reprezentativní a kulturní evropské středisko. Mašinová vykládá historii v úzké souvislosti s konfesijním přesvědčením, české dějiny tak splývají s dějinami husitského hnutí a povýtce jediným akceptovatelným panovníkem, který kdy usedl na český trůn, je Jiří z Poděbrad. Janouch nepracuje s žádnou klíčovou historickou postavou, zaměřuje se však na významnou událost třicetileté války spojenou s Moravou.

Dětské postavy do historických událostí zpravidla zasahují jen minimálně, pomocí dospělým při jejich válečných či politických úkolech, a to pomocí věkově přiměřenou a nepřilíš zásadní. Přímodu motivaci k vlastním činům přináší dospělým statečné gesto Radislavy (*Zastavený příval*), výjimečnou postavu z tohoto hlediska představuje Janouchův Jirka Záruba, který se stává válečným hrdinou se zřejmou zásluhou na vítězství moravské strany (a nutno podotknout, že jeho vyzvědačská činnost ve prospěch obleženého Brna je poměrně logická a realisticky vzato není vyloučená).

3. Poselství soudobému čtenáři

Přirozenou paralelu k válečné situaci tvoří pochopitelně kulisy dávných válek a bojů. Hrdinské hájení Brna tematizuje Janouch, Drnák líčí heroickou udatnost a věrnost českých ozbrojenců během tažení na Milán i v dalších střetech, vpády Franků na české území popisuje Štorch (jeho knihy zvláště s dobou rezonují důrazem na aktivní odpor našich kmenů proti Frankům, a to nejen proti válečné agresi, ale i, v případě románu *O Děvín a Velehrad*, proti odlidštěnému „německému“ výkladu křesťanství), dobýváním hradu vrcholí i Prchalova próza, přestože v tomto případě jde o pouhý lokální konflikt. Štorch i Prchal přitom zvláště zdůrazňují, že mír je nedocenitelnou hodnotou, o niž by se mělo usilovat především, ale pokud je nutné přistoupit k boji, Čech tak činí odvážně a čestně. Výsledkem boje pak má být spravedlnost, svoboda, ničím nerušené právo na klidný obyčejný život – z české strany nikdy nejde o samoučelný útok či boj dobyvačný. Objevují se výzvy k jednotě v úsilí o dobrou věc (zejména Štorch), ale i motivy zrady (v *Zastaveném přívalu* zrada srbských kmenů, které táhnou s nepřítelem, v románu *O Děvín a Velehrad* se tento motiv opakuje vícekrát, zrada knížete Václava vlastním bratrem a jeho podporovateli u Holkové, politická zrada u Donáta, u Prchala zrazuje jedna z vedlejších postav hradního pána a s ním i své krajany, aj.).

Janouch zapojuje i motiv odboje v epizodě, kdy se statečný vesničan vydá do švédského tábora uloupit nepříteli vlajku – plán se mu zdaří, ale zaplatí za to životem. Vzbouření hrdosti a vlasteneckého citu při pohledu na vítězně povlávající prapor okupantů byla jistě emoce protektorátnímu obyvatelstvu důvěrně známá. Zároveň je v této epizodě tematizováno i morální vítězství nad početnějším nepřítelem. „Před smrtí ještě zašeptal: ‚Máme prapor i slávu a Švédové hanbu!‘“ (JANOUC 1940: 25). Vyzvědačskou činnost vykonává Jirka ve švédském ležení, motiv nutného utajení (tajná shromáždění bratří) rozvíjí Mašínová.

Úspěch hrdinů žijících v náročných dobách přináší ujištění o šťastném vyváznutí ze všech nesnází. Otevřenou invokaci naděje má v oblibě Štorch, uzavírá jí oba analyzované texty. Mašínová rovněž končí svůj román zvoláním, že kunvaldská obec vydrží, bude-li stále dostatek mladých, kteří v sobě ponесou její ideály – přičemž toto zvolání lze chápat jako jinotaj, vztahující se na celou zemi a její soudobou situaci. Víra ve vítězství „té správné strany“ a dobra obecně je červenou nití táhnoucí se téměř všemi dobovými historickými prózami. Zazní však i tóny méně optimistické. Důkazem je např. v podstatě tragické vyvrcholení Prchalova románu, zrcadlící tíživou atmosféru doby vzniku textu. V literatuře

pro mládež překvapivě se nejen nedostaví očekávaný happy end, nýbrž neotevírá se ani prostor pro naději. Otec protagonisty i další kladné postavy zahynou, prohra nezvratně poznamená celý hrdinův život. Jako by zde vypravěč cíleně upozorňoval čtenáře na možnost, že to „může dopadnout i špatně“. Výhledy do budoucnosti, která bude horší než současnost, otevírá také Mašínová, jež ovšem nabízí jasný program: vše zlé je třeba pokorně přestat, v utrpení je nejdůležitější zachování čistého svědomí. Že si boj o dobro může vyžádat i oběť nejvyšší, ukazuje Holková. Smrt protagonisty však zastřešuje opět nadějí – krev knížete Václava a jeho přátel nepřichází nazmar, je setbou lepší budoucnosti národa.

Zřetelným ideovým půdorysem všech sledovaných próz je důraz kladený na vlastenectví. Jako vlastenecké vzory jsou chápány významné osobnosti českých dějin. Hrdinové často explicitně hrdě zdůrazňují svou českou či moravskou národní příslušnost. K výraznějším motivům patří motiv Prahy jako srdce národa a epicentra jeho dějin (Mašínová, Drnák, Holková, Donát, Fryček), prostor však dostává i region (Jeseníky a Brno u Janoucha, Domažlice a Kunvald u Mašínové, Pardubicko u Drnáka, Čáslavsko u Prchala, různé české i moravské kraje u Štorcha). Poněkud abstraktní pojem vlastenectví se tak konkretizuje vztahem k rodnému (či jinak osudovému) kraji, který dále může splývat např. s motivem selství, práce „na rodné hroudě“ (Drnák), či s motivem matky, k níž se hrdina nakonec vrací (Prchal). Návrat domů je klíčový v Janouchově či Drnákově próze, rovněž Štorchova Radislava odmítá vdavky do ciziny především proto, že by musela opustit domov. Štorch užívá také přímé výzvy k vlastenectví, nabádající čtenáře k poznání hrdinů českých dějin a k následování jejich příkladů. V románu *O Děvín a Velehrad* zapojuje formativní epizodu, v níž se chlapecký protagonista rozhoduje, zda poskytnout bezprostřední ošetření těžce zraněnému otci nebo bezodkladně varovat kmenové válečníky před zrádným útokem. Volí přitom druhou, „jedinou správnou“, možnost. Implicitněji, ale o to působivěji, rozeznává vlasteneckou strunu Václav Fryček. Jeho protagonista se dívá na českou realitu „objektivním“ pohledem cizince, proto zní dobře vyvážená chvála z jeho úst autentičtěji a přesvědčivěji.

Se vztahem k rodnému kraji a zemi úzce souvisí i obdiv k jejím přírodním krásám. Detailně je popisuje zejména Štorch, jehož *Zastavený příval* má v rámci jeho díla výjimečné postavení právě kvůli obsáhlým přírodním líčením. Autorovi důvěrně známý kraj kokořínského údolí mezi Hradskem, Vráteňskou horou a Mšenem je představen podrobně a s lyrickou silou, krajina není jen kulisou, stává se i symbolem samotného češství. Prchalova kniha dokonce zpočátku

připomíná přírodní prózu podrobným líčením protagonistova pobytu venku, zejména u milované řeky.

V historických prózách pro mládež má své místo i výchovné působení. Poučení a výzvy k dobrému jednání jsou ovšem zpravidla zprostředkovány nenásilně, výše popsány postupem – tedy vzorovým příkladem kladných hrdinů, oceněním kladných vlastností a vzorců chování (statečnost, čestnost, pracovitost, humanistický přístup ke všem, tedy i k příslušníkům nepřátelské strany), podnícením osobního prožitku vlastenectví při líčení slavné české minulosti a jejích význačných osobností. Otevřené mentorování častěji používá Štorch, nápadná je zejména závěrečná pasáž *Zastaveného příválu*, která funguje jako poučný dovětek příběhu (citujme alespoň krátký úryvek): „Všichni vy, synové a dcery českého národa, kdož poputujete krásným Kokořínským údolím po stopách Běchových na Vráteckou horu, přemýšlejte o tom! / Vlast nežádá na vás vždycky, abyste pro ni nasadili životy v boji jako hrdina Běch, ale vždycky žádá, abyste jí byli věrni, ze všech sil pro ni pracovali a k jejímu rozkvětu a blahu napomáhali“ (ŠTORCH 1940a: 180). O silné výchovně-didaktické tendenci pak můžeme mluvit u Leontiny Mašínové – paradoxně autorky, která v textu prokazuje znalost dětské psychologie. Postavy dospělých i (jinak uvěřitelné) postavy dětí jsou zneživotňovány rozsáhlými pasážemi nábožensko-karatelskými, v nichž (především v druhé části knihy) neustále káží jedna druhé o zásadách správného bratrského života a víry. Tento postup nejen výrazně snižuje čtenářskou atraktivitu textu, ale poněkud i stírá samotné kontury příběhu.

Analyzované tituly s historickou tematikou jsou nedílnou součástí české protektorátní literatury pro děti a mládež. Za ostatní „dětskou“ prozaickou produkci nijak nezaostávají, naopak. Podobně jako historická beletrie pro dospělé, zažívající ve válečných letech období výrazného vzestupu, přinášejí nové podněty. Většina těchto děl se zcela vyhnula lákadlům triviálně sentimentálního pojetí. Přestože místy se ještě objevuje schematické chápání některých aspektů dětství (např. přesvědčení o tom, že dítě si z tragických zkušeností nic nedělá a snadno na ně zapomíná), roste zájem o pravdivé zobrazení dítěte. Pozorujeme rovněž jednoznačnou snahu o docenění dětství. Nedospělí protagonisté jsou uvědomělými členy lidského společenství, turbulence doby nejdou mimo ně, naopak, podle svých sil se snaží vstoupit do aktuálního dění. Dětská postava je tedy představena na širokém historickém plátně a stává se součástí celonárodních událostí. Historická tematika tak umožňuje propojení dobrodružnosti se závažnějším myšlenkovým poselstvím. Nutnost řídit se známými dějinnými

fakty vede také autory k pečlivější fabulaci, čímž se snáze distancují od dějových schémat. Díla jsou čtenářsky přitažlivá, zároveň však uplatňují noetický rozměr a přinášejí dětskému recipientovi často i rozsáhlé vědomosti. Neopomenutelná je rovněž jejich mimoliterární role: historické kulisy umožňují věnovat se poměrně otevřeně válečné tematice a ujistit recipienty, že podobnými zkouškami, které zrovna zažívají, národ v minulosti už mnohokrát vítězně prošel.

PRAMENY

DONÁT, Vladimír

1941 *Zrádný nápoj* (Praha: Vyšehrad)

DRNÁK, Vladimír

1941 *Za bílým půlkoněm* (Praha: Melantrich)

FRYČEK, Václav

1939 *Záhadný mincíř* (Praha: Družstevní práce)

HOLKOVÁ, Marie

1939 *Tisíc tomu let* (Praha: Jos. R. Vilímek)

JANOUCHE, Jaroslav

1940 *Pro čest a slávu* (Praha: Vyšehrad)

MAŠÍNOVÁ, Leontina

1940 *Tiší v zemi* (Praha: Kalich)

PRCHAL, Josef

1942 *Nerovný boj* (Praha: Šolc a Šimáček)

ŠTORCH, Eduard

1939a *O Děvín a Velehrad* (Praha: Toužimský a Moravec)

1940a *Zastavený příval: List z počátků našich dějin* (Praha: Toužimský a Moravec)

LITERATURA

A. F. J.

1940a „Eduard Štorch: O Děvín a Velehrad“, *Úhor* 1940, roč. 28, č. 1, s. 14

1940b „Leontina Mašínová: Tiší v zemi“, *Úhor* 1940, roč. 28, č. 9–10, s. 161–162

1942 „Vladimír Donát: Zrádný nápoj“, *Úhor* 1942, roč. 30, č. 2, s. 33

BORECKÝ, Jaromír

1940 „Eduard Štorch: O Děvín a Velehrad“, *Zvon* 1940, roč. 40, č. 29, s. 405–406

BULÁNEK-DLOUHÁN, František

1938 *Přínos Eduarda Štorcha literatuře pro mládež* (Praha: Josef Pokorný)

ČAPEK, Jan Blahoslav

1941 „Nové prózy historické“, *Naše doba* 1940/41, roč. 48, č. 5, s. 469–474

ČEŇKOVÁ, Jana (ed.)

2016 *Válečné dětství a mládí (1939–1945) v literatuře a publicistice* (Praha: Karolinum)

DRDA, Jan

1939 „Záhadný mincíř“, *Lidové noviny*, 16. 6. 1939, s. 7

1941 „Román z pardubické inspirace“, *Lidové noviny*, 16. 9. 1941, s. 7

FILIP, Dominik

1939 „Václav Fryček: Záhadný mincíř“, *Úhor* 1939, roč. 27, č. 7, s. 127–128

1941 „O Štorchův ‚Zastavený příval‘“, *Úhor* 1941, roč. 29, č. 3, s. 52–54

HILČR, Jindřich (ed.)

1972 *V krajině mateřštiny: K devadesátým narozeninám spisovatelky Leontiny Mašíňové* (Praha: Albatros)

HLOUŠEK, Jaroslav

1940 „Eduard Štorch: Zastavený příval“, *Úhor* 1940, roč. 28, č. 9–10, s. 174

HOLEŠOVSKÝ, František

1947 „Jaroslav Janouch: Pro čest a slávu“, *Komenský* 1947, roč. 72, č. 4–5, s. 240

JANÁČEK, Pavel

2004 „Spisovatelé mezi dinosaur, mamuty a Pračechy“, *UNI* 2004, roč. 14, č. 4, s. 16–21

MAJEROVÁ, Marie

1939 „Nové knihy pro děti 1939: Povídky a cestopisy pro děti od osmi let“, *Lidové noviny*, 17. 12. 1939, s. 9

M. – B.

1941 „Pro mládež od osmi let“, *Dělnická osvěta* 1941, roč. 27, č. 10, s. 306

MÍŠEK, Emil F.

1947 „Historický román pro mládež“, *Národní osvobození*, 1. 5. 1947, s. 5

NOVÁKOVÁ, Ester

2012 *Český historický román v období protektorátu* (Brno: CERM)

PAZOUREK, Vladimír

1942 „Obrazy z minulých dob“, *Lidové noviny*, 6. 2. 1942, s. 7

SOBOTKOVÁ, Marie (ed.)

1998 *Václav Fryček* (Náchod: Městská knihovna Náchod)

Sv.

1941 „Jaroslav Janouch: Pro čest a slávu“, *Archa* 1941, roč. 29, č. 2, s. 93

ŠRETROVÁ, Bohumila

1940 „Jaroslav Janouch: Pro čest a slávu“, *Úhor* 1940, roč. 28, č. 9–10, s. 157

ŠTORCH, Eduard

1939b „Marie Holková: Tisíc tomu let“, *Úhor* 1939, roč. 27, č. 9–10, s. 172

1940b „Historický román“, *Úhor* 1940, roč. 28, č. 2–3, s. 31–33

TICHÝ, František

1941 „Leontina Mašínová: Tiší v zemi“, *Lidové noviny*, 3. 2. 1941, s. 4.

TICHÝ, Vítězslav

1941 „Z dějin Českých bratří“, *Národní práce*, 26. 2. 1941, s. 6.

UNGER, Josef

1992 „Doslov“, in ŠTORCH, Eduard: *O Děvín a Velehrad* (Brno: Blok), s. 213–217

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra

2000a „O autorovi a této edici“, in ŠTORCH, Eduard: *O Děvín a Velehrad* (Praha: Olympia), s. 250–253

2000b „Slovo o autorovi a této edici“, in ŠTORCH, Eduard: *Zastavený příval* (Praha: Olympia), s. 138–141

ZELINKA, Vojtěch

1941 „Jaroslav Janouch: Pro čest a slávu“, *Zvon* 1941, roč. 41, č. 18, s. 250–251

ZVĚŘINA, Ladislav Narcis

1940 „Eduard Štorch, Zastavený příval“, *Čteme* 1940, roč. 2, č. 13, s. 194–195

Mgr. Ester Nováková, Ph.D., esternovakova@seznam.cz, Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, Česká republika / Department of Czech Language and Literature, Faculty of Education, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.